

OSMANLI CEZA HUKUKUNDA MÜSADERE KURUMU

THE INSTITUTION OF CONFISCATION IN OTTOMAN CRIMINAL LAW

Funda KAYA BOZOK*

Zeliha KILIÇPARLAR**

Öz

Müsadere, geçmişten günümüze kadar suçla mücadelede etkili bir araç olarak devletlerin ceza hukuku sistemlerinde yer almıştır. Uzun bir zaman geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devleti'nde de bu kurum yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Osmanlı devletinde müsadere, ceza veya güvenlik tedbiri olarak uygulanmakla birlikte devlet büyüklerinin ölümleri halinde malvarlıklarına el konulması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Ceza olarak uygulanan müsadere, mali nitelikte bir tazir cezasıdır. Müsadere bir suçun işlenmesinin asıl cezası olarak verildiği gibi genellikle sürgün, siyaseten katl, görevden azil gibi cezalarla birlikte tamamlayıcı nitelikte bir ceza olarak verilmiştir. Ayrıca müsadere, suçun işlenmesi sırasında kullanılan, bulundurulması ve tasarruf edilmesi yasak olan mallara yönelik bir güvenlik tedbiri olarak da uygulanmıştır. Bir ceza ve tedbir olarak uygulanan müsaderenin amacı, toplumun suçtan korunması ve tekerrürün önlenmesidir.

Makale kapsamında müsaderenin, Osmanlı ceza hukukundaki yeri, teorik olarak ve uygulama örnekleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma ile Osmanlı Devletinde başvuru müsadere kurumunun, ceza hukuku boyutunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müsadere, Tazir Cezası, Güvenlik Tedbiri, Ceza Hukuku.

Abstract

Confiscation has been a part of criminal law systems of many countries throughout history as an effective tool against crime. It was used commonly in Ottoman Empire too which ruled a large portion of the world for a long time. Confiscation was not only used as a criminal punishment or a security precaution, but also to seize the properties of important state officials after their deaths. Confiscation as a criminal punishment is a financial tazir punishment. While it is possible to rule on the confiscation as main punishment for a crime, it can also be used as a complementary punishment to exile, political death sentence or dismissal from duty. Furthermore, confiscation has also been preferred as a security measure against the properties used in a crime or illegal to keep or dispose. The purpose of the confiscation as a criminal punishment or security measure is to protect the society and prevent the recidivism.

With this article, the legal place of confiscation in the Ottoman Empire will be explained both theoretically and with the examples from its application. It is aimed to present the criminal law aspect of the confiscations in Ottoman Empire.

Key Words: Confiscation, Tazir Crime, Security Precaution, Criminal Law.

GİRİŞ

Tarihin oldukça eski dönemlerinden itibaren uygulanan müsadere, genel olarak kişinin mal varlığı üzerinde sahip olduğu hâkimiyete son verilerek, söz konusu malın devlet hazinesine aktarılması olarak ifade edilmektedir(Telci, 2007). Müsaderenin,

* Araş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, fundakayabozok@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7095-7030.

** Araş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, zelihakilicparlar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1250-8325.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren çeşitli şekillerde uygulanma alanı olduğu görülmektedir. Devletin ilk yıllarında yalnızca zimmet, ihanet ve isyan gibi suçların karşılığında tekmili mahiyette bir tazir cezası olarak görülen müsadere sistemi, 17. yüzyıldan itibaren değişerek merkezi yönetime ekonomik ve siyasi yararlar sağlamak amacıyla başvurulan bir vasıta halini almıştır. Fatih döneminde oluşturulan kul sistemi Osmanlı Devleti'nde müsadere bakımından dönüm noktası olmuştur. Osmanlı ceza hukukunda müsadere'nin temel dayanaklarını İslam hukuku ve kul sistemi oluşturmaktadır. Osmanlı ceza hukukunda müsadere; ceza, tedbir ve ölüm halinde olmak üzere farklı şekillerde uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla yönetici sınıfına keyfi amaçlı olarak uygulanan müsadere, yargı kararı olmaması halinde insanların mal varlığına el konulamayacağını içeren 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı yayınlana kadar devam etmiştir.

Yapılan çalışma kapsamında öncelikle müsadere'nin kavramsal boyutu ve tarihi gelişimi konunun anlaşılmasına yardımcı olacak boyutta kısaca ele alınmıştır. Akabinde Osmanlı Devleti'nin bir İslam devleti olması ve hukukunun temellerinin İslam Hukuku hükümlerine dayanmasından dolayı müsadere'nin İslam hukukundaki yeri incelenmiştir. Daha sonra, çalışmanın temelini oluşturan Osmanlı Ceza Hukukunda müsadere'nin hukuki niteliği ve uygulamadaki görünüm şekilleri açıklanmıştır. Son olarak müsadere'nin usulü, uygulanmadığı durumlar ile keyfi müsadere uygulamalarının ortadan kalkmasını sağlayan gelişmeler ele alınmıştır.

1. MÜSADERE KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Müsadere Kavramı

Arapça kökenli bir kelime olan müsadere, "*kişinin malvarlığının tamamına yahut bir kısmına, herhangi bir bedel ödenmeden devlet adına el konulması*" (Yılmaz, 2010) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle müsadere, suç işleyen bir kişinin mal varlığının hükümet tarafından padişah adına zorla alınması veya edinilmesi hukuken yasaklanan malvarlıklarına hukukun emirlerine riayet edilerek el konulması olarak açıklanmaktadır(Sami, 1996).

Esas itibariyle Abbasi dönemine ait bir kavram olan müsadere(Mumcu, 2007); devletin, malvarlığını çoğaltmak amacıyla meşru olmayan yollarla kazanç sağlayan memurların mal varlığına el koymak için bulunan bir yöntem olarak bilinmektedir(Akyılmaz, 2008). Müsadere kavramı tarihte, bazı devlet büyüklerinin veya ülkede zenginlikleriyle bilinen kişilerin gerek kendiliğinden ölmeleri gerekse bir suçtan dolayı idam edilmeleri sebebiyle arkalarında bıraktıkları mallara ya da bazı durumlarda

daha hayattayken servetlerinin devlet tarafından zapt edilmesi anlamında da kullanılmıştır(Karataş, 2006).

Osmanlı Devleti'nde ise müsadere;

- Suç işleyen kişinin malvarlığı değerine devlet tarafından el konulması,
- Devlet tarafından kullanılması, bulundurulması veya herhangi bir şekilde başkasına devredilmesi yasaklanan bir maddeye el konulması (,)
- Bir kişiye ait olan malvarlığı değerine keyfi bir şekilde ve zorla el konulması (,)
- Devlet görevlileri ve istisnai durumlarda reayadan ecelleri ile ölen kişilere ait malvarlıklarına ölümlerinin ardından devlet tarafından el konulması şeklinde anlaşılmaktadır(Kalıpçı, 2013).

Görülmektedir ki, Osmanlı devletinde müsadere özellikle devletin son dönemlerinde ister meşru isterse gayri meşru yoldan edinilen servetlere el konulması şeklinde geniş bir boyutta olduğu anlaşılmaktadır(Yüksel, 1992).

1.2. Müsadere Kurumunun Tarihi Gelişimi

Müsadere tarih boyunca hem doğu hem de batı toplumlarında uygulanagelmiştir. Bu kurum, bir ceza veya güvenlik tedbiri olarak tek başına uygulandığı gibi başka cezalarla birlikte de tatbik edilmiştir(Öğün, 1999). Dünyanın en eski kanunlarından biri olan Hammurabi Kanununda dahi müsaderenin izlerini görmek mümkündür. Bu kanunda özellikle ölüm cezalarında, suçlu bulunan kişinin mallarının müsaderesini öngören bazı suçlara yer verilmiştir. Hammurabi Mecellesi'nin 2. maddesine göre, *“Bir Kabahat (cürüm) yüzünden itham edilen kimse, kendisini ilahın suya dalma hükmüne tabi kılmalı. Nehir tarafından sürüklenir ise mağlup (mücrim) gibi addedilir ve serveti müttehimin lehine olarak müsadere olunur. Sağ salim kalırsa, kabahatsiz addedilir ve müttehim haksız yere ithamdan dolayı ölüm ile ve müttehemin lehine olarak servetinin müsaderesiyle tecziye edilir.”* Hammurabi Mecellesi'nin 26. maddesine göre ise, *“Kralın hizmetini ifa etmeyen bir asker yahut balıkçı, yerine bir vekil gönderir ise ölüm ile tecziye edilir ve vekil emvalini alır”* ifadesi yer almaktadır(Okandan, 1951). Bu düzenlemelerden müsadereye, ölüm cezası ile birlikte verilen ferî bir ceza niteliğinde hükmedildiği görülmektedir(Acar, 2019).

Eski Türklerde müsaderenin bir ceza türü olarak uygulandığı belirtilse de konunun ayrıntılarına ilişkin çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Örneğin, Hunlarda hırsızlık suçunu işlediği ispat edilen bir kişinin evindeki bütün mallar töre gereği müsadere edilmekteydi(Kalıpçı, 2013; Öğün, 1999). Bununla birlikte miras paylaşımı sırasında mal

varlığının bir kısmının miras vergisi gibi devlet hazinesine aktarılmasından sonra paylaşımına devam edilmesi veya vasiyetin yerine getirilmesi, Osmanlı Devleti'nde uygulanan muhalefat zaptına benzemesi bakımından dikkat çekicidir(Akyılmaz, 2008).

Roma hukukunda da bir ceza yaptırımını olarak müsadereye hükmedildiği görülmektedir. Roma ceza hukukunun temelinde ölüm cezası yer almaktadır. Ölüm cezası dışında, para cezası veya vatandaşlığın kaybedilmeden malların müsadere cezası sert olmayan cezalar olarak nitelendirilmiştir. Roma ceza hukukunda müsadere genellikle capital ceza olan sürgün cezası ile birlikte, kişinin malvarlığına el konulması şeklinde uygulanmıştır(Türkoğlu, 2017). Müsadere cezasına, ölüm cezası ile birlikte de hükmedilen suçlar söz konusudur. Örneğin, Tiberius zamanında vatana ihanet suçunun cezası, ölüm ve malların müsaderesidir. Bununla birlikte müsadereye bizzat hükmedildiği durumlarda söz konusu olmuştur. Örneğin, evli olmayan bir kadının zina yapması halinde malvarlığının yarısı müsadere edilirdi. Müsadere cezası, Roma hukukunun ilerleyen dönemlerinde devlete karşı işlenen suçların cezalarından biri olarak da görülmüştür. Yine bu dönemde müsadere, farklı inançlara ve mezheplere olan hoşgörüsüzlük ile mücadele etmek için araç olarak da uygulanmıştır(Türkoğlu, 2017).

Müsadere uygulaması İslam dünyasında Hz. Peygamber döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır¹. Ancak müsadere uygulamasının kurumsallaştığı dönem Abbasilerdir. Gerçekten Abbasiler döneminde müsadere cezası, özellikle olağandışı ve haksız yoldan kazanç sağlamış yöneticilere ve zaman zaman yönetici dışında zenginlere uygulanmıştır. Bununla birlikte müsadere, istenmeyen devlet adamlarını saf dışı bırakmak ve hazineye gelir sağlamak amacıyla da uygulandığı görülmektedir. Bu dönemde müsadere uygulamalarından sorumlu olan ayrı bir birim ihdas edilmiştir(Kalıpçı, 2013).

Müsadere uygulamalarını yaygın bir şekilde Selçuklularda da görmek mümkündür. Abbasilerde olduğu gibi Büyük Selçuklu Devleti'nde de müsadere işlerine bakmakla görevli "*divan-ı müsadere*" isimli özel bir divan kurulmuştur. Selçuklularda müsadere, hapis, sürgün, dayak, azil gibi cezalara ek olarak, tamamlayıcı mahiyette de uygulanmıştır(Akyılmaz, 2008; Kalıpçı, 2013). Anadolu Selçuklu Devleti'nde müsadere cezası, suçlunun bütün menkul ve gayrimenkullerini kapsamına alarak sultanın verdiği emir üzerine uygulanmıştır. Bu dönemde müsadere cezasının çoğunlukla devlet görevlilerine verildiği görülmüştür. Halktan kimselere yönelik müsadere uygulamaları

¹ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi "İslam hukuku açısından müsadere" başlığında verilecektir.

ancak isyan, ihanet ve yağma gibi ciddi mahiyette suçların işlenmesi halinde söz konusu olmuştur(Tomar, 2006).

Batıda müsadere uygulamaları; genellikle ciddi suçların cezalandırılması durumunda suçlunun mallarının zapt edilmesi, hükümdarın herhangi bir işe veya savaşa girişmesi durumunda varlıklı kişilerin mallarına el konulması, ölüm cezasına çarptırılan kişilerin malları ile herhangi bir varisi bulunmayan kişilerin malvarlıklarına el konulması şeklinde değişik şekillerde görülmüştür(Ünal, 1997). Müsadere uygulamalarının Batıda 1789 Fransız İhtilali ile kaldırılması beklenmekteydi. Çünkü ihtilal sonucunda hazırlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde mülkiyet hakkı önemli yer tutmaktadır. Ancak bu dönemde de müsadere değişik şekillerde uygulanmıştır (Frieda, 1989). Öte yandan Fransız ihtilali Osmanlı ceza hukuku alanında müsadere uygulamasında değişikliklere neden olmuştur. Örneğin, genel müsadere cezasına, 1790 tarihli Ceza Kanunu'nda yer verilmemiştir. İhtilal döneminde sıklıkla uygulandığı görülen bu ceza, 1810 tarihli bir Kanunla sadece devletin emniyetini ihlal ile kalpazanlık suçlarına verilen ceza halini almıştır. 1814 yılında ise müsadere uygulaması tamamen ortadan kaldırılmıştır(Öğün, 1999).

Görüldüğü üzere müsadere birçok İslam ve Türk- İslam devletlerinde oldukça fazla uygulanmıştır. Hatta Memlûklülük döneminde müsadere o kadar normalleşmiştir ki, Memlûk emirlerinin birçoğu mutlaka görevden alınmış ve servetlerine el konulmuştur. Bazen küçük bir dedikodu veya iftira bile emirlerin mallarına el konulmasına sebep olmakta, bazen de bozulan devlet ekonomisini düzeltmek amacıyla müsadere yöntemine başvurulmaktaydı(Tomar, 2006).

2. İSLAM HUKUKUNDA MÜSADERE

Bir İslam devleti olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminin temeli İslam hukuku hükümlerine dayanmaktadır. Bu nedenle mal alma yoluyla cezalandırma usulünün yani müsaderenin İslam hukukundaki yerine özellikle değinilmesi gerekmektedir. İslam hukukunun başlıca kaynakları Kur'an ve sünnet olduğu için müsaderenin meşruiyeti öncelikle bu bağlamda aranmalıdır.

Kuranı Kerim'de müsadereye ilişkin doğrudan bir ayet bulunmamakla birlikte, mülkiyet dokunulmazlığına ilişkin birçok ayet dolaylı açıdan konu ile alakalıdır. Bakara Suresi 188. ayette "*Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için, o malları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin*" buyrulmuştur. Ayette haksız sebeplerle bir başkasının malının alınamayacağı belirtilerek, meşru olmayan bir sebeple uygulanan müsaderelerin haram olduğu ifade

edilmektedir. Bununla birlikte haksız yere bir kişinin malını yemek hâkim hükmü ile dahi meşru kılınmaz(Kalıpçı, 2013)². Hz. Peygamberin “*Her müslümanın, diğer müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır*” hadisi(İmam Nevevi) de bu durumu kesin nitelikte ifade etmektedir.

Sünnet, İslam hukukunda müsaderenin en önemli meşruiyet kaynağıdır. Hz. Peygamber döneminden itibaren, müsadere uygulamasına ilişkin örnekler görmek mümkündür. Örneğin, üvey anne ile evlenilmesi(Canan, 2016)³, zekât verilmemesi(Canan, 2016)⁴, av yasağına uyulmaması(Esen, 2002), ganimetten mal çalınması(Esen, 2002) gibi durumlarda müsadere uygulaması yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte “*Dırâr Mescidi*” ile ilgili Tevbe Suresi 9/107 ve devamındaki ayetler nazil olduktan sonra Hz. Peygamber’in mescidi yıktırması da müsadere uygulamasına örnek olarak gösterilmektedir(Avcı, 2018). Hz. Peygamber döneminde esas itibariyle haksız gelir sağlayan görevlilere yönelik olarak veya hakkın yerine iadesini sağlamak amacıyla da müsaderenin uygulandığı görülmektedir(Kallek, 1997; Canan, 2016)⁵.

Müsaderenin meşruiyetine dayanak teşkil eden Râşit halife uygulamalarından da örnek vermek mümkündür. Bu dönemde uygulanan müsadereler siyasi amaçlı veya hazineye para sağlamaktan ziyade Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi haksız kazanç sağlayan görevlilere yöneliktir(Kalıpçı, 2013). Örneğin, Hz. Peygamber’den sonra İslam devletinin yönetimini üstlenen Hz. Ebu Bekir, âmillerinin haksız kazanca yönelmemeleri hususunda tedbirli olmuş ve onları zaman zaman bu konuda sorgulayarak sıkı bir denetime tabi tutmuştur(Kallek, 1997). İslam Devletinin gerçek anlamda idaresi için gerekli olan

² Ayrıca mülkiyet dokunulmazlığına ilişkin Nisa Suresi 10, 29 ve 30. ayeti ile Tevbe Suresi 34. ayete bakınız.

³ Berâ İbnü'l-Âzib'den rivayet edildiğine göre, “*Dayım Ebu Bürde İbnü Niyâr -beraberinde bir bayrak olduğu halde- bana uğradı. Kendisine nereye gideceğini sordum.*”

“- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana babasının hanımıyla evlenen bir adamın kellesini getirmemi (ve malına da el koymamı) emretti, ona gidiyorum” diye cevap verdi.” [Tirmizî, *Ahkâm* 25, (1362); Ebu Dâvud, *Hudud* 27, (4456, 4457); Nesâî, *Nikâh* 58, (6,109-110); İbnü Mâce, *Hudud* 35, (2607).

⁴ Hz. Muaz’dan rivayet olduğuna göre, “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “*Kim malının zekâtını sevab umarak verirse, ona sevap verilir. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malın yarısını (cezâlı olarak, zorla) alırız. Bu, Rabbimizin kesin kararlarından biridir. Âl-i Muhammed'e ondan bir hak yoktur.*” Ebu Dâvud, *Zekât* 4, (1575); Nesâî, *Zekât* 4, (5, 15, 16)

⁵ Ebû Humeyd Abdurrahmân b. Sa’d es-Sâidi’den rivayet edildiğine göre, ““Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zekât toplama işinde bir adam istihdâm etti. -Bir rivâyette “Benî Süleym’in zekâtını toplama işinde” denmiştir- Adam vazîfeden dönmüş: “*Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!*” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduğundan sonra şunları söyledi: “*Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir:*

“*Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!*” der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru söylüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürecek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!”

Sonra Resûlullah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözüktü:

“*Allah'ım tebliğ ettim mi?*” dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti.” Buharî, *Hiyel* 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hibe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, *İmâret* 26, (1832); Ebu Dâvud, *İmâret* 11, (2946). Her ne kadar bu hadisten memura verilmiş olan hediye nin müsadere edilip beytü'l-mâl'e teslim edileceği sarfî olmasa da siyâktan anlaşılmalıdır.

teşkilatın oluşturulduğu Hz. Ömer döneminde, amil seçimi konusunda liyakate oldukça önem verilmiştir. Hz. Ömer, amil olarak atadığı kişileri çalışırken de takip etmeye devam etmiştir. Bu dönemde amil olarak tayin edilen kişilerden malvarlıkları detaylı bir şekilde gösterir bir liste istenir ve bu belge muhafaza altına alınır. Böylece haksız bir kazançla bağli olarak malvarlığında dikkat çeken bir artış olan amillerin malvarlıkları müsadere edilirdi(Kalıpçı, 2013). Hz. Ali, beytülmalde haksız kazanç elde ettiğine kanaat getirdiği Ya'la b. Umeyye'nin ve ona destek olan Abdullah b. Ebî Rebîa'nın malvarlıklarının tamamına el koyacağını açıklamıştır(Kallek, 1997).

Öte yandan İslam hukukçuları arasında müsaderenin İslam hukukuna uygun olup olmadığı noktasında görüş birliği bulunmamaktadır(Esen, 2002). Bazı İslam fakihleri devlet hazinesi lehine bile olsa müsadere uygulamalarına olumlu bakmazken; diğer bazı fakihler, İslam'a düşman kişilerle işbirliği yapmak suretiyle Müslümanlara ihanet edenler ile beytülmale ait mallardan meşru olmayan şekilde edinilen servetin askere ve sefere tahsis edilmek suretiyle müsaderesine cevaz vermiştir(Yüksel, 1992).

İslam Ceza Hukukuna göre cezalar; had, kısas ve diyet ile tazir cezalarından oluşmaktadır. Cezanın amacı, insanları doğru yola sevk etmek, toplum halinde yaşayan kişiler arasındaki ihtilat ve ihtilafları çözmektir(Gökçen, 1987).

İslam hukukunda müsadere mahiyeti itibariyle ceza, tedbir ve bedel olarak uygulanabilmektedir. Bulundurulması ve kullanılması yasak olmayan ancak bir suçla ilişkili mallara yönelik uygulanan müsadere, ceza niteliği taşır. Bu durumda bir tür mali nitelikte tazir cezası olan müsadere(Akşit, 2015) ile amaçlanan suçluyu malını almak suretiyle cezalandırmak ve caydırmaktır. Ceza olarak uygulanan müsadere, hâkimin takdirine bağli olarak suçun asli cezası olabileceği gibi diğer cezaların yanında tamamlayıcı nitelikte de verilebilir(Esen, 2002).

Müsadere, kullanılması ve tedavülü serbest olmayan mallara yönelik uygulandığı takdirde tedbir niteliği taşır. Örneğin, aslen haram ve yasak olan uyuşturucu gibi maddeler veya kullanılmasına izin verilmeyen malların müsadere edilmesi bu kapsamdadır. Kişinin şahsından ziyade eşyanın kendisine yönelik olan bu müsadere çeşidi, "nehy-i ani'l-münker" kabilindedir(Karataş, 2006).

Müsaderenin bazı hallerde suçun işlenmesi ile zarara uğrayan mağdurun, bu zararını tazmin etmek amacıyla bir bedel veya tazminat olarak da görülmesi mümkündür(Esen, 2002).

İslam hukuku açısından belirtilen durumların dışında herhangi bir sebeple kişilerin şahsi malvarlığına veya ölüm halinde ölen kişinin terekesine el konulması mümkün

değildir(Öğün, 1999). Bununla birlikte İslam hukukunda cezada şahsilik ilkesine aykırı görülen genel müsadere uygulaması caiz görülmemektedir. Ancak mürtedin malvarlığının müsadere edilmesine yönelik farklı görüşler bulunmaktadır(Esen, 2002).

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜSADERE SİSTEMİ

3. 1. Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamasının Genel Görünümü

Müsadere, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren bir ceza olarak uygulanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında görülen müsadere uygulamaları, sadece devlet malını zimmetine geçirenler, devlete ihanet ve isyan edenlerin cezalandırılması amacıyla gerçekleştirmiştir. Müsadere sistemi, 17. ve özellikle 18. yüzyıllarda değişerek merkezi yönetime bir takım ekonomik ve siyasi menfaatler sağlamak amacıyla başvurulan bir vasıta halini almıştır(Telci, 2007; Yurtseven, 2001; Akyılmaz, 2008).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında hükümdarların henüz mutlak iktidara sahip olmamaları ve siyasi yapıyı belirlemede Türkmen aşiretlerin etkili olması nedeniyle siyasi amaçlı müsadere uygulamalarına rastlanmamaktaydı(Varan, 2013). Keyfi müsadere uygulamasının ilk örneğine 15. yüzyılda Musa Çelebi döneminde rastlanmaktadır. Bu dönemde Musa Çelebi'nin iktidarı için tehlike arz ettiğini düşündüğü beylerin mallarına el koyarak güçlerini kırmayı hedeflemiştir. Ancak yapılan müsadereler Musa Çelebi'ye yarar sağlamamıştır. Nitekim siyasi amaçlı yapılan bu müsadereler, taht kavgasında Türkmen beylerinin, Mehmet Çelebi yanında yer almasına neden olmuştur(Uzunçarşılı, 2011).

Musa Çelebi döneminde uygulanan müsadereler istisna tutulduğunda, devletin kuruluşundan Fatih dönemine kadar geçen süre zarfında keyfi amaçlı müsadere uygulamalarına yönelme söz konusu olmamıştır(Varan, 2013). Çelebi Mehmet döneminde isyan suçundan mahkûm edilen Şeyh Bedrettin, uzun bir yargılama sonucunda “*kamı helal, malı haram*” fetvasıyla idama mahkûm edilirken müsadere uygulamasının söz konusu olmaması bu durumu kanıtlayıcı nitelik taşır(Ünal, 1997). Şeyh Bedrettin'in idam edilmesi konusunda Çandarlı ailesinin de dâhil olduğu ulema sınıfının tamamı aynı görüşe sahip olmasına rağmen, malvarlığına el konulmasına hafızalara kazınan bir deyişle itiraz etmeleri aslında emsal oluşturacak bu eylemin sonuçlarını öngörerek, kendi malvarlıklarını koruma isteğinden de kaynaklanmaktadır(Barbir, 2012).

Müsadere uygulaması, Fatih dönemi ve bu dönemde kurulan kul sistemi ile ceza hukuku müessesesi olarak kabul görmeye başlamıştır(Akyılmaz, 2008). Fatih dönemine kadar üst düzey devlet yöneticileri, soylu Müslüman Türk aileleri arasından seçilmekteydi. Padişahın yetkilerini sınırlandıran ve tahta geçecek kişinin belirlenmesinde etkin bir güce

sahip olan bu devlet adamları iktidara alternatif bir görünüm arz etmekteydi. İşte Fatih, merkezi otoriteyi güçlendirmek ve egemenliğe ortak olabilecek yeni grupların ortaya çıkmasını engellemek amacıyla kul sistemini getirerek tedbir almak istemiştir(Akyılmaz, 2008).

Kul sistemi, müsaderenin Osmanlı hukukunda dayanaklarından biri olması itibariyle önemlidir. Kul sistemi ile devlet yönetiminde önemli kademelere gelen devşirme kökenli devlet adamları, padişahın kölesi kabul edildikleri için padişah karşısında can ve mal güvenliğine sahip değildir. Bir başka ifadeyle padişah kullarını herhangi bir itiraz ve sorunla karşılaşmadan görevlerinden alabilmiş, müsadere yoluyla malvarlıklarına el koyabilmiş ve hatta yargılama yapılmadan idam edebilmiştir(Cin - Akyılmaz, 2016). Kul sisteminin müsadereye ilişkin bir diğer yansıması ise, kul statüsünde bulunan devlet görevlilerinin eşlerinin ve çocuklarının şeri bir kural olmamasına rağmen miras hakkında mahrum bırakılmasında görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, devşirme kökenli devlet adamları bir çeşit köle olarak kabul edildiği için padişahın kuludur. Kural olarak kulların mirasçıları padişaktır ve bu nedenle ölen devlet adamlarının malvarlıklarına el konulmaktadır(Varan, 2013; Akyılmaz, 2008).

Osmanlı Devleti'nde müsadere usulü yoğun ve sistemli bir şekilde, Fatih döneminde veziri azam Çandarlı Halil Paşa'nın mallarına el konulmasıyla uygulanmaya başlandı(Öğün, 1999). İstanbul'un fethi ile birlikte Çandarlı Halil Paşa'yı tasfiye eden Fatih Sultan Mehmet merkezi otoriteye rakip olabilecek vezirler devrini kapatmış ve devşirme devrini başlatmıştır(Akyılmaz, 2008). Yeni başlayan dönemde Çandarlı Halil Paşa'nın katledilmesi ve malvarlığına el konulması müsaderenin siyasi bir tarafının olduğunu gösterir niteliktedir. Söz konusu olayın asıl sebebi siyasi olmakla birlikte, cezalandırma gerekçesi vatana ihanet ve rüşvet olarak belirtilerek, bu durum meşru bir zemine çekilmeye çalışılmıştır. Böylece devletin kuruluşundan itibaren yönetimde önemli görevler üstlenen Çandarlı ailesinin toplum içerisinde sahip olduğu konum da göz önüne alındığında çıkabilecek olası tepkilerin azaltılması amaçlanmıştır(Kalıpçı, 2013).

Kanunî döneminden itibaren, ilmiye sınıfı dışında askeri sınıf bakımından Türk devşirme ayrımı ortadan kalkmış ve askerî sınıf içerisinde devşirme olmayan devlet adamları da padişahın kulu olarak kabul edilmiştir. Bu durum konumuza bakan yönü ise, müsadere cezasının ve muhallefât zaptlarının uygulama alanı genişlemesidir. Nitekim ulema sınıfı dışında bütün askerî sınıf üyesi devlet adamları padişahın kulu olduğu için can ve mal güvenlikleri kalkmış ve ölümlerinden sonra terekelerine devlet tarafından el konulmuştur(Akyılmaz, 2008).

17. yüzyıldan itibaren devletin ekonomik, idari ve askerî alanlarında artan sıkıntılarla birlikte müsadere uygulamalarının arttığı görülmektedir. Bu yüzyıldan itibaren müsadereye, hazineye kısa vadede yarar sağlamak amacıyla da başvurulmuştur (Öğün, 1999). Bununla birlikte müsadere cezasının yoğun bir şekilde uygulandığı dönemlerde dahi cezanın muhatabı ilmiye sınıfı dışında askerî sınıf mensuplarıydı. Ulema sınıfına, kul sisteminin dışında tutulmaları, mirî ile olan münasebetlerinin ümeraya göre sınırlı olması, velayet yetkisine haiz olmamaları ve saygın konumları gibi nedenlerle müsadere cezası uygulanmamıştır (Kalıpçı, 2013). Hal böyle olmakla birlikte, bu sınıfa mensup olan ve haksız mal elde etme ile ünlenen kişiler hakkında da müsadere uygulamalarına rastlamak mümkündür (Kalıpçı, 2013). Ulema sınıfına yapılan ilk müsadere örneği Cinci Hoca namıyla bilinen meşhur Hüseyin Efendi'ye uygulanan müsaderece'dir. Sultan İbrahim ile kurduğu yakınlık sayesinde kazaskerlik makamına kadar yükselen Cinci Hoca bulunduğu konum sayesinde vezirlerden, iş sahiplerinden ve hatta yabancı devletlerin elçilerinden aldığı rüşvetlerle büyük bir servet edinmiştir. Sultan İbrahim'in öldürülmesinden sonra nüfuzunu kaybeden Cinci Hoca, malvarlığı müsadere edilerek katledilmiştir (Öğün, 1999).

II. Viyana Kuşatmasını takip eden yıllarda mali sıkıntıların artması üzerine başvurulmuş tedbirler arasında yine müsadere uygulaması yer almaktaydı. Savaş yıllarının maddi baskıları, mallara keyfî el koymaları ve bu surette edinilen geliri savaş harcamalarına yönlendirmeyi cazip kılmıştır (Barbir, 2012). 18. yüzyılda da devam eden müsadereceler, artık mirî ile münasebeti olsun ya da olmasın oldukça geniş bir zümreye oldukça fazla bir şekilde uygulanmıştır (Yüksel, 1992). Keyfî müsadere uygulamaları, mahkeme kararı olmaksızın hiç kimsenin mal varlığına el konulamayacağı esasını içeren 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı yayımlanana kadar devam etmiştir (Bay, 2017).

3.2. Osmanlı Devleti'nde Müsaderenin Hukuki Niteliği

3.2.1. Ceza ve Güvenlik Tedbiri Olarak Müsadere

Osmanlı ceza hukuku, *"insan toplumunun Allah tarafından irade edilen şekilde medeni olarak yaşayıp terakki edebilmesi için vaz' edilen kanun ve nizamların hükümlerini korumak amacıyla konulan kaidelerden"* oluşmaktadır (Akgündüz, 1987). Osmanlı Devleti'nde diğer hukuk alanlarında olduğu gibi ceza hukuku bakımından da İslam hukuku hükümleri benimsenmiştir (Yakut, 2006). Dolayısıyla Osmanlı ceza hukukunda da, İslam hukukunun Ukubat ile ilgili hükümleri uygulanmıştır.

İslam ve Osmanlı Ceza hukukunda, ceza hukuku yaptırımları; cezalar, güvenlik tedbirleri ve suçtan doğan mağduriyetlerin tazmini olmak üzere tasnif edilmektedir (Avcı, 2016). Osmanlı hukukunda cezalar çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Bunlardan en temel

ayrım şu şekilde yapılmaktadır: Allah hakkı olarak uygulanması gereken ve verilecek olan ceza miktarının belli olduğu had cezaları, kişilere karşı işlenen öldürme ve müessir fiillere karşı uygulanan kısas ve diyet cezaları ve son olarak naslarda miktarı veya sınırları belirtilmemiş, takdir ve tayini devlete bırakılmış, şahıs veya kamu yararı adına uygulanması gereken tazir cezalarıdır(Akgündüz, 1987; Cin - Akyılmaz, 2016). Ceza yaptırımlarının amacı genel olarak, toplumun suçtan korunması, suç işleyen kişinin ıslah edilmesi ve böylece tekerrürün önlenmesidir. Güvenlik tedbirleri ise, toplumu koruma amacına hizmet eden ve suçludaki tehlikelilik durumu ile orantılı olarak hükmedilen, haklılığını uygulanmasındaki zorunluluktan alan ceza hukuku yaptırımlarıdır(Avcı, 2016).

Osmanlı ceza hukukunda müsadere, hem bir ceza yaptırımı hem de güvenlik tedbiri olarak uygulanmıştır. Osmanlı ceza hukukçularının, ceza yaptırımına ilişkin yapmış oldukları tasniflerde müsadere genel olarak mali cezalar içinde değerlendirilmiştir(Avcı, 2016). Bir ceza yaptırımı olarak hükmedilen müsadere cezası, taziren verilen cezalardandır. (Esen, 2002; Yurtseven, 2001; Gökçen, 1987). Tazir, “*had ve kısas gerektirmeyen Allah’a veya kişiye karşı işlenen suçlarda miktarı önceden tespit edilememiş cezalara*”(Yakut, 2006) denilmektedir. Tazir cezalarının miktar ve keyfiyeti Kuran ve Sünnette düzenlenmediği için, bu hususu belirleme yetkisi devlet başkanına veya onun yetkilendirmesi ile hâkime bırakılmıştır(Cin - Akyılmaz, 2016). Tazir cezası nasihat ve ihtar gibi en hafif cezalardan başlayıp hapis, dayak hatta ölüme kadar uzanan geniş bir yelpazesi olan cezalardan oluşmaktadır(Gökçen, 1987).

Müsadere bir tür mali nitelikte tazir cezası olması itibariyle, hâkimin takdirine göre tek başına veya diğer cezalarla birlikte suçun asli cezası veya asıl cezanın yanında tamamlayıcı ceza olarak da uygulanabilir(Esen, 2002; Akyılmaz, 2008). Osmanlı devletinde müsadere genellikle, görevi ihmal⁶, hilaf-ı rıza hareketler, reayaya zulüm⁷, devlet başına muzır olma, haksız kazanç sağlama⁸, devlete ihanet⁹, isyan¹⁰, firar¹¹, devlet

⁶ “İkijüz neferle bizzat baraketi lâzım iken, askerini başbuğla gönderen İspartalı Küird Hasan oğlu Hacı Süleyman'ın nefyedilerek emval ve eşyasının müsadere emrolunmasına göre, merkeumun emvalinin müsadere edildiği, ihtiyar olduğundan cezasının afı hakkında.”(“DABOA,Hatt-ı Hümayun, No: 1232, Gömlek No: 48002”)

⁷ “30.10.1818 tarihli belgede Derviş Paşa'nın zulmü tabakkuk ettiğiinden vezareti ref ile bir tarafa nefyi; menfasına vardığında bir mübaşir tayin olunarak bütün emvalinin müsadere olunması ve bu durumun şimdilik mektum tutulması istenmiştir. ”(“DABOA, Hazine-i Hassa, No: 524, Gömlek No:25595”)

⁸ “İrade-i Seniyye ile cezası tertib edilen Edirne Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın hazinedarı Halil Ağa ismindeki şakinin Edirne ve havalisi kaça ve karyelerinden gasbederek cem ettiği tabkık olunan emval ve eşyasının taraf-ı miriden zabıt ile tabrir defterinin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir” (“DABOA, Cevdet Adliye, No:8, Gömlek No:527”)

⁹ “29 Zilhicce 1245/21 Haziran 1830 tarihli belge: Sabık Haleb Mütesellimi Ahmed ve kardeşi Mustafa'nın beyanetleri tabakkuk etmesine binaen İstanbul'da tutulan Mustafa'nın irade mucibince idam edileceğine ve Haleb vergi tahsildarı Ali Bey'in işarına nazaran Ahmed orada idam edildiği cihetle mallarının müsadere ve akrabalarının ve onlarla muharebede bulunan Şerif Bey'in görevden uzaklaştırılmaları hakkında emirler verildiğine dair” (“DABOA,Hatt-ı Hümayun, No: 1232, Gömlek No: 48002”)

görevliliğine yakışmayacak hal içinde olmak¹² ve rüşvet¹³ gibi fiilleri işleyenlere bir ceza olarak öngörülürdü. Müsadere bu tür fiillerin sonucunda daha çok asli cezayı tamamlayıcı nitelikte verilirdi(Kalıpçı, 2013). Müsadere genellikle siyaseten katl cezası ile birlikte uygulanmıştır(Katgı, 2013). Hatta siyaseten katl cezasından sonra müsadere uygulaması, kul sisteminin yerleşmesi ile birlikte bir gelenek haline gelmiştir(Akyılmaz, 2008).

Tazir cezası olarak uygulanan müsadere daha çok yönetici sınıf için uygulanmıştır(Akyılmaz, 2008). Yönetici sınıfına uygulanan müsadere bakımından Çandarlı Halil Paşa örneği önem arz etmektedir. Çandarlı Halil Paşa, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren kadılık, beylerbeylik, vezirlik ve vezir-i âzamlık gibi devlet yönetiminde yüksek dereceli mevkilerde bulunmuş Türkmen asıllı Çandarlı ailesindedir. Nüfuzlu ve etkili bir aileye mensup olan Çandarlı Halil Paşa, Fatih Sultan Mehmet'i, II. Murat lehine tahttan indirebilecek kudrete sahipti (Üçok vd, 2011; Akyılmaz, 2008; Ögün, 1999). Nitekim İstanbul'un fethine kadar ki süreçte kimin tahta geçeceği, ülkenin nasıl yönetileceği gibi önemli konularda Türk kökenli soylu aileler çok etkili olmuştur(Akyılmaz, 2008). İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte Halil Paşa'yı ve mensup olduğu aileyi devlet yönetiminin dışına çıkaracak ortam oluşmuştur. Çandarlı, fetih hazırlıkları sırasında yeni bir haçlı seferi ihtimalinden çekinerek ihtiyatlı davranmış ve kuşatma zamanlarında Bizans'a ağır şartlar yükleyerek sulh yapılmasını savunmuştur. Ancak Çandarlı'nın bu ifadeleri kuşatma zaferle sonuçlanınca, muhalifler tarafından Bizans İmparatoru'ndan rüşvet aldığı ve düşmanla işbirliği yaparak devlete ihanet ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Bunun üzerine Fatih, gerek yapılan suçlamaların etkisi gerekse geçmişten gelen husumet ile Çandarlı'yı Bizans'tan rüşvet aldığı gerekçesiyle azledip, mallarını müsadere etmiştir. Varislere servetin çok küçük bir miktarı bırakılmıştır(Ögün, 1999).

Reayanın mallarının müsadere edilmesine pek fazla rastlanmamakla birlikte sadece siyaseten katl cezasının verildiği bazı hallerde müsadere cezasının uygulandığı görülmektedir(Akyılmaz, 2008). İlmiye sınıfı bakımından da müsadere cezası çok ender

¹⁰ "Tayyar Paşa'ya kapılıp isyan eden Kasım oğlu Seyyid Mehmed'in kesilmiş başının gönderildiğine, emvalinin zabtına ve evinin mühürlendiğine dair."("DABOA, Hattı Hümayun, No: 103, Gömlek No: 4075")

¹¹ "Akşehir abalisinden olup, seferden firar töhmetiyle Konya'da kalebind olması emrolunan Raşid Ömer zimmetinde olan mal-ı miriyi verip alil ve ibtiyar olduğundan affını abalinin istirham ettiği." ("DABOA, Hatt-ı Hümayun, No: 1397, Gömlek No: 56150")

¹² "Anapa Muhafız Mustafa Paşa Sarıbaba isminde bir Hristiyana meclûb olup sibirle teshir edildiğinden, irtikâba başlamış olup, azliyle yerine Osman Paşa'nın tayini. Sabhar Sarıbaba'nın Sinob'a vürudunda katli ve Mustafa Paşa'nın cezârelerden birine ref-i vezâretle nefyi hâkıkında." (DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 199, Gömlek No: 10132)

¹³ "Nefyolunan Hasan Efendizade'nin rüşvet ve zulm ile topladığı mal ve akçesinin meydana çıkarılarak hazine-mande edilmesine dair."(DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 192, Gömlek No: 9414).

durumlarda söz konusu olmuştur(Öğün, 1999). Bununla birlikte kul sistemi çerçevesinde yönetici sınıfının, herhangi bir yargılama sürecinden geçmeksizin ve hâkim kararına ihtiyaç duyulmaksızın malları müsadere edildiği halde, ilmiye sınıfı ve reaya müsadere cezasının uygulanabilmesi, bir yargılama sürecinin işlemesi ve hâkimin bu konuda karar vermesine bağlıdır(Akyılmaz, 2008). Bu durum göstermektedir ki reaya, can ve mal güvenliği açısından yönetici sınıfından daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde müsaderenin emniyet tedbiri olarak uygulandığı durumlara da rastlamak mümkündür(DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 373, Gömlek No: 20401). Mülk edinilmesi ve tedavülü meşru olmayan mallara yönelik uygulanan müsadere güvenlik tedbiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik tedbiri olarak müsaderenin uygulanabilmesi için kişinin suçlu bulunması veya söz konusu malın suçluya ait olması zorunlu değildir. Bu müsadere haklılığı, uygulanmasındaki zorunluluktan kaynaklanmaktadır(Esen, 2002). Müsaderenin bu görünüm şekli, toplumun suçtan korunması amacına hizmet etmektedir(Avcı, 2016).

1274 tarihli Kanun'un 12. maddesinde müsaderenin tedbir olarak uygulanacağı durumlara yer verilmiştir. Maddeye göre; *“cinayet ve cünhayla hasıl olan mallar ile cinayet ve cünha türü suçun icrasında kullanılan veya kullanılmak üzere bulunan eşya müsadere edilecektir.”* Madde metninde cinayet ve cünhayla hâsıl olan mallar ile ifade edilmek istenen, suç teşkil eden fiillerin işlenmesi suretiyle elde edilen mallardır. Örneğin, rüşvet veya irtikâp suçlarının işlenmesi ile elde edilen mallar¹⁴ bu kapsamda değerlendirilebilir. Maddede suçun işlenmesinde araç olarak kullanılan eşyanın da müsadere edileceği de belirtilmektedir(Gökçen, 1987). Örneğin, öldürme ve yaralama suçlarında kullanılan silah niteliğindeki araçlar bu kapsamda yer almaktadır. Bununla birlikte maddede suçun icrası sırasında kullanılmak üzere bulundurulmuş eşyaların da müsadere edileceği ifade edilmiştir. Kumar oynatılan yerin tasarımında kullanılan eşyalar bu kapsamdadır(Gökçen, 1987).

Osmanlı Devleti'nde müsaderenin emniyet tedbiri olarak uygulanmasına belediyeler de karar verebilmektedir. Belediye tarafından karar verilen tedbir niteliğindeki bu müsadere, mahkûm olan kişinin ölümünden sonra da uygulanabilmektedir. Örneğin, sağlığa zararlı olan yiyecekler veya eksik tartan terazinin müsaderesi mümkündür(Gökçen, 1987).

¹⁴ 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin Beşinci Faslı'nın, 2. maddesinde yer verilen rüşvet suçu ve Altıncı Faslı'nın 3. maddesinde düzenlenen irtikâp suçlarından elde edilen malların ya da bunların tekrar elde edilememesi halinde kaim değerlerinin müsadere edileceği öngörülmüştür.

3.2.2. Ölüm Halinde Uygulanan Müsadereler (Muhallefat Zaptı)

Osmanlı Devleti'nde müsadere uygulaması, zamanla değişmiş ve kapsamı genişlemiştir. Başlangıçta sadece bir ceza olarak hükmedilen müsadereye, özellikle Fatih'in merkezi otoriteyi güçlendirmek adına getirdiği kul sistemi ile birlikte askerî sınıf ölümleri halinde miraslarına el konulması da (*muhallefat zaptı*) eklenmiştir (Akyılmaz, 2008). Muhallefat zaptı uygulaması, mirî ile münasebeti olan devlet görevlilerinin üzerlerinde devlete ait mal olması durumunda bunun tahsili ya da mirasçısı bulunmayan terekenin hazineye geçirilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır (Kalıpçı, 2013). Devşirme kökenli devlet adamları İslam hukuku hükümlerine göre, bir çeşit köle statüsünde düşünüldüğü için padişahın kulu kabul edilmişlerdir. Kural olarak kulların mirasçısı padişaktır, bu nedenle ölen devlet adamlarının malları feraiz hükümlerine göre mirasçılar arasında paylaştırılmazdı. Bu mallara ölüm olayı ile birlikte doğrudan beytülmal adına el konulmaktaydı. Şeri dayanaktan yoksun olan bu uygulama neticesinde devlet görevlilerinin eşleri ve çocukları miras haklarından mahrum bırakılmıştır (Akyılmaz, 2008).

Ölüm halinde yapılan müsadere uygulamaları İslam hukukundaki kölelik kurumuna atıf yapılarak meşru bir temele dayandırılmak istenmiştir. Ancak kul sistemi ile kölelik kurumu birbirinden birçok açıdan farklılık içermektedir. İslam hukukuna göre sadece sınırlı bir hak ehliyetine sahip olan köleler mülk edinmeye ehil değillerdir ve malik de olamazlar (Cin - Akyılmaz, 2016). Dolayısıyla köle ne mirasçı ne de miras bırakan konumunda olabilir. Buna karşılık hak ve fiil ehliyetleri tam olan kul statüsündeki devlet adamları tebaa üzerindeki geniş yetkileriyle kölelikten farklı bir konumdadır (Kalıpçı, 2013; Mumcu, 2007). Kuranı Kerim'in haksız yere yetim malı yemenin haram olduğuna dair hükmü¹⁵ ve miras paylaşımına ilişkin hükümleri¹⁶ dikkate alındığında ölüm halinde yapılan müsadere uygulamalarının İslamiyet'e uygun olmadığı görülmektedir.

¹⁵ Nisa Suresi 10. Ayet “*Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler hiç şüphesiz karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.*”

¹⁶ Nisa Suresi 11 ve 12. Ayetler “*Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermeniz) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.*

Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarıdır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarıdır. Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilir, bilim sahibidir.”

Ölüm halinde müsadere uygulaması, devlet görevlilerinin mirî ile alakaları nedeniyle edindikleri olağanüstü servetlerinin ancak devlet vasıtasıyla olabileceği düşüncesinden ileri gelmekle birlikte, merkezi otoriteye rakip olabilecek güçleri engellemek, mali açıdan sıkıntılı durumlarda hazineye gelir sağlamak, devlet görevlilerinin öldükten sonra mirasçılarının mal bırakamayacağını bilerek dürüst davranmalarını sağlamak amacıyla hizmet etmektedir(Karataş, 2006).

Ölüm halinde müsadere tıpkı ceza olarak uygulanan müsadere olduğu gibi daha çok yönetici sınıf açısından uygulanmıştır(Akyılmaz, 2008)¹⁷. Kural olarak halktan birinin ölmesi halinde mirasına el konulmamaktadır. Fakat siyaseten katl hallerinde bu kuralın istisnalarını görmek mümkündür(Katğı, 2013). Eceliyle ölen reayanın mirasçısı olmadığı takdirde mallarına devletin el koyması müsadere uygulaması ile ilgili değildir. Devlet bu durumda mirasçıdır ve yapılan işlem İslam Hukukuna uygundur(Mumcu, 2007). 18. yüzyılda ölüm halinde müsadere uygulaması yalnızca yönetici sınıfı ile sınırlı kalmamıştır. Artık özel şahıslar arasında zengin olanların terekelerine de devlet el koymaya başlamıştır. Nitekim 1770’li yıllarda savaş masraflarından dolayı oluşan açığın kapatılması için ölen kişilerin terekeleri zapt edilip varislerden terekenin yüzde altmışını bağışladıklarına dair bir senet alınmaya başlanmıştır(Öğün, 1999).

İlmiye sınıfına mensup olan kişiler kul sistemi dışında tutuldukları için kural olarak muhallefat zaptına maruz kalmamışlardır(Üçok et al., 2011). Ancak bu ayrıcalıklı konumlarına rağmen zaman zaman ilmiye mensuplarının da terekelerinin bir kısmına veya tamamına el konulduğu görülmüştür(Akyılmaz, 2008)¹⁸.

4. MÜSADERE USULÜ

Osmanlı bürokrasisinde müsadere uygulamasında süreç, kişinin eceliyle ölmesi veya siyaseten katledilmesi üzerine, kişi eğer merkezde ise derhal, taşrada ise haberin İstanbul’a ulaşmasından sonra padişahın fermanı ile başlamaktaydı(Telci, 2007). Gerek bir suç neticesinde gerçekleşen müsaderelerde gerekse muhallefat zaptlarında sürecin başlaması bu yönde bir iradenin varlığına bağlıdır. Devlet bu süreci başlatmaktan yana

¹⁷ “Ağırboz Muhafızı Ebubekir Paşa’nın vefatı dolayısıyla emvalinin muhafaza altına alındığı, borçları ve zevce ile kızlarının geçimlerinin temini ricasında Ağırboz kadısının i’lamı” (DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 1343, Gömlek No: 52486).

“Diyarbakir Valisi sabık Şeyhade İbrahim Paşa’nın vefat ettiği ve emvalinin hükümet memurları vasıtasıyla mübürlenmesine dair oğul ve torunu taraflarından gelen şükkeların takdim edildiğine ve müteveffa muhallefatının ne suretle idare edileceğinin istişarına dair telhis.”(DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 1268, Gömlek No: 49127).

¹⁸ “Vefat eden İstanbul Kadısı Süleyman Efendi’nin muhallefatından yüz bin kuruşu miriye alınıp mütebakisinin veresinesine terk olunması”(DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 1359, Gömlek No: 53426).

“Ordu Serhümayun Kadısı İbrahim Selim Efendi’nin, Edirne’de vefatı vukuuna mebni Edirne kadısı tarafından tahrir ve tembir edilen emval ve eşyasının İstanbul’a gönderilmesi veyahut Edirne’de furuhtu hakkında varislerden istişar-ı muamele olarak işarına ve orduya kadı tayinine şimdilik hacet olmayıp bu vazifenin Edirne kadısı tarafından riyyet ettirilmesine dair. Hürşid Ahmed Paşa’dan Kaymakam Paşa’ya.” (DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 464, Gömlek No: 22702).

tavir sergilerse, bu iradeye bir mübaşir tayini eşlik etmekteydi(Kalıpçı, 2013). Bununla birlikte malların değerli olması gibi bazı hallerde yapılan işleri padişah bizzat takip etmekteydi(Akyılmaz, 2008; Mumcu, 2007). Müsadere, suçlunun veya eceliyle ölen kişinin yalnızca kendi malı olan menkul, gayrimenkul ve alacaklarına şamildir(Mumcu, 2007). Malı müsadere edilecek kişinin öncelikle malları mühürlenir. Ardından mübaşir, diğer görevlilerin yardımı ile zapta konu malları açığa çıkarma, söz konusu mal, alacak ve borçların defterini tutma, tahsili mümkün olan alacakları tahsil etme ve tutulan defteri merkeze gönderme işlemlerini yapar. Bu işlemlerden sonra ne şekilde hareket edileceği padişahın fermanı yönünde şekillenmekteydi(Kalıpçı, 2013). Dolayısıyla müsadere sürecinde mübaşirin en önemli görevi, malları gizli herhangi bir unsur bırakmadan ortaya çıkarmak ve aynı özenle bunların kaydını yapmaktır. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi için sorgu, hapis veya zapta konu malları üzerine geçirmiş ihtimali bulunanlara karşı bir takım tedbirlere başvurmak söz konusu olmaktadır(Telci, 2007)¹⁹. İstanbul'a gönderilen muhallefât defterlerinde malları zapt edilen kişinin, beklenenden az serveti olduğu görülünce, geniş bir soruşturmaya başlanır. Soruşturma kapsamında müsadereye muhatap kılınan kişinin uzak yerlerdeki akrabaları sorguya çekilir ve malların bulunma ihtimali olan yerler araştırılır(Mumcu, 2007).

Sayım işlemi gerçekleştikten sonra söz konusu muhallefât hakkında farklı kararlar verilebilmekteydi. Devlet bu malları müsadere edebileceği gibi belli bir bedel karşılığında varislere de bırakabilirdi. Bazı durumlarda ise, nakit hazineye aktarılırken geriye kalan mallar varislere bırakılırdı. Malların müsadere edilmesi yönünde karar verildiği takdirde ya malların tamamının İstanbul'a gönderilmesi istenmekte ya da malların bulunduğu mahalde müzayede ile satılarak bedellerinin gönderilmesi istenebilmekteydi. Müsadere uygulaması sonucunda elde edilen mallar çoğunlukla devletin zorunlu ihtiyaçları için harcanmaktaydı(Akyılmaz, 2008).

Müsadere süreci mahiyeti itibariyle yolsuzluklara oldukça elverişliydi. Nitekim muhallefâtı zapt etmeye giden kişinin tüm malları hazine hesabına yazması için namuslu olması dışında bir teminat bulunmamaktadır. Mübaşirler, tespit ettikleri menkul malların üçte birini bile hazineye vermemek imkânına sahipti ve ihbar dışında bu yolsuzluklar

¹⁹ “1195 (1780-81) tarihinde eceliyle vefat eden Belgrad muhafızı Vezir Mehmet Paşa'nın ölüm haberi İstanbul'a vardığında kâffe-i nükd ve emval ve eşya ve muhallefâtının zaptı kararlaştırılmış, bu hususa bir mübaşir tayin edilerek ona görevi tarif edilmiş idi. Buna göre, mübaşir kaleye ulaştıktan sonra, önce Mehmet Paşa'nın sarayına giderek hazinesi ve diğer para, eşya, emlak açık ve gizli olan yerleri kontrol ederek mühürleyecektir. Daha sonra, Mehmet Paşa'nın kethüda, hazinedar ve hazine katibi gibi görevlileri ile diğer tabii bulunanlar ile sırlarına vakıf olabilecek kişiler çağrılarak sorgulanacaktır. Ardından bütün emval ve eşyanın, bir parçası bile gizli kalmamak üzere ortaya çıkartılacak (cümlesi zabire ibrah eyledikten sonra tabrire mübaşeret olunması) sayıma başlanması istenmektedir.”

neredeşye hiç anlaşılmazdı. Bu şekilde yolsuzluklara oldukça açık bir usulün, kendisinden beklenen faydayı tam olarak sağladığı söylemek mümkün değildir(Mumcu, 2007).

5. MÜSADERENİN UYGULANMADIğI ÖZEL DURUMLAR

Müsaderenin gerek bir ceza olarak hükmedildiği gerekse ölüm halinde uygulandığı bazı durumlarda, msadereden vazgeçilmesi ve hak sahiplerine duruma göre bazı malvarlığı değerini tamamen veya kısmen bırakıldığı örnekler vardır. Müsaderenin uygulanmadığı durumlar arasında karşıımıza en fazla çıkan örnek, ölen kişinin malvarlığının zapt edilmesi durumunda zor durumda bulunan yakınlarının varlığıdır(Akyılmaz, 2008; Kalıpçı, 2013; Mumcu, 2007). Bir bedel karşıılığında yapılmayan bu aktarımlar padişahın ihsanı olarak görülmekteydi(Kalıpçı, 2013). Padişahın bu yönde bir emir verebilmesi, katledilen kişinin çocuklarının ve ailesinin ciddi bir yoksulluk ve acz içinde olmaları halinde söz konusu olmaktadır. Bu durum bir nevi padişahın merhamet duygusuna dokunmak suretiyle müsaderenin engellenmesidir(Mumcu, 2007)²⁰. Yoksulluk ve acze düşen bu kişiler zaman zaman durumlarının ne kadar vahim olduğunu padişaha arzuhallerle aktararak, onun yüceliğine ve merhametine sığındıklarını ifade etmişlerdir(Akyılmaz, 2008). Ancak msadereden af olarak da nitelenebilecek bu durumun zaruret halinde olan her aile için söz konusu olmadığı da muhakkaktır. Bu af, padişahın muhalefat üzerindeki hakkından vazgeçerek lütufta bulunduğu hallerde mümkün olabildiği gibi nüfuzlu bir kişinin iltiması ile de söz konusu olabilmekteydi(Mumcu, 2007).

Devlet bazı hallerde müsadereye muhatap olan kişinin borçlarının ödenmesi koşuluyla zapta konu malvarlığını mirasçılara bırakırdı. Böylece malvarlığından borçların ödenmesinden sonra kalan kısım mirasçılara geçinmeleri için bırakılmış olurdu(Kalıpçı, 2013; Akyılmaz, 2008; Mumcu, 2007). Bazı hallerde ise, müsadere edilmesi gereken malvarlığı belli bir bedel karşıılığında mirasçılara bırakılırdı. Bu durum, devletin kendisini asli sahibi olarak grdğu malvarlığını mirasçılara satması olarak da değerlendirilebilir(Kalıpçı, 2013). Belli bir bedel karşıılığında malvarlığının msaderesinden vazgeçilmesi, devletin çok acil paraya ihtiyaı olmasından kaynaklanabilir. Müsadere süreci uzun olduğu için, peşin bir meblağ tahsil edilip acil olan ihtiyaçların giderilmesi tercih edilmektedir. Nitekim müsadere, zahmetli ve masraflı bir

²⁰; “Mtekaiden Tekirdağı'nda iken vefat eden merfuil-vezare İsmail Paşa'nın muballefatı zapt ve defterinin geldiğinden arz-ı atebe edildiğine ve yetim ve zevcesinin muhtaç bulunmaları ile onlara terkinin münasip olacağına dair...”(DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 227, Gömlek No: 12633).

süreç olmasından dolayı karşılığında elde edilen meblağ masrafı dahi karşılamayabilir(Mumcu, 2007).

Son olarak belirtmelidir ki, muhalefat sürecinde hak iddiasında bulunan şahısların, gerçekten hak sahibi olduğu tespit edilirse zapta konu malvarlığı değeri elden çıkarılmış veya başka şekilde sarf edilmiş olsa bile hak sahiplerine hakları iade edilir(Kalıpçı, 2013). Bununla birlikte bazı durumlarda yapılan müsadere haksız olduğu anlaşılınca da malların aynen iadesi veya bedellerin tazmin edildiği görülmüştür²¹.

6. OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜSADERENİN KALDIRILMASI

Devletin mücadele etmek zorunda kaldığı her ekonomik bunalımda müsadere uygulamasına başvurması gerek kendi mal varlıkları da tehdit altında bulunan devlet adamları gerekse toplum tarafından ciddi şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı halkı, özellikle İslam hukukunun bekçisi konumunda olan ulema sınıfı tarafından yönlendirildiğinde, irtikâp ve hıyanetin geçerli olmadığı durumlar bakımından yapılan müsadereyi yüzyıllar boyu kınamıştır (Barbir, 2012). Müsadereye sonucu kişilerin mirasçılara hiçbir şey bırakamaması gibi haksız durumlara da sebebiyet veren bu uygulamaya karşı zamanla aleyhte bir kanaat oluşmuştur (Ünal, 1997).

Yoğunlaşan keyfi müsadere uygulamalarına şahit olan ve bu uygulamaları geçmişe bakarak değerlendiren devlet adamlarının müsadere hakkında söyledikleri dikkat çekicidir. Müsadere sürecinin en önemli aktörlerinden olan defterdarlık makamında yıllarca görevde bulunan Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *“halkın mallarının sebepsiz yere padişah hazinesine girmesinin ve hazineye karışmasının devletin yok olmasına ve hazinenin zararına yol açacağını, ulemanın ittifak ile yazdıklarını”* ifade ederek Osmanlı ulemasının keyfi müsadereye cevaz vermediğini göstermektedir (Öğün, 1999). Tanzimat döneminin önemli bilim adamlarından biri olan Ahmet Cevdet Paşa da müsadere uygulamasını *madde-i mükreh* (iğrenç) olarak nitelendirip İslamiyet'e aykırı olduğunu ve devlete zarar verdiğini dile getirmiştir(Kalıpçı, 2013).

III. Selim döneminde mirî ile münasebeti olmayıp ticaret ve sanatla uğraşan kimselere ait muhalefata ilişilmesi yasaklanarak (Akyılmaz, 2008) müsadere yöntemi ıslah edilmeye çalışılmıştır. Ancak III. Selim yayınladığı bir başka hattı hümayunda devlet kapısında servet edinenlere yönelik uygulanan müsadereyi savunarak yerleşmiş olan uygulamadan vazgeçmediğini göstermiştir (Öğün, 1999).

²¹ *“Şam Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın, Trablusşam Beylerbeğisi Mirmiran Şedit Osman Paşa'nın yolsuzluğu hasebiyle mansubunun ahara verilmesi ve emval ve eşyasının müsadere Sadaret'e bildirildiği halde bu defa Şam valisinden kapı kethüdasına gelen tabiratta Osman Paşa hakkındaki sözlerin müfteriyat olduğu anlaşıldığından vazifesinde ibkasına dair telbis olup bu işin tabkikine dair Birinci Abdülhamid'in hatt-ı hümayunu.”*(DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 11, Gömlek No: 358).

II. Mahmut devrinde atılan adımlar müsadere uygulamaları bakımından yeni bir döneme girildiğini göstermektedir. 1826 yılında Yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından II. Mahmut, Yeniçeri israfından kaynaklanan hazine masraflarını karşılamak amacıyla şimdiye kadar mirî ile münasebeti olmayıp ticaret ve sanat ile uğraşan kimselere ait muhalefatın zapt edildiğini, ancak bundan sonra bu tür müsaderelerin kaldırılacağını ilân etti(Öğün, 1999). Fermandaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, burada kaldırılan eceliyle ölen reayanın mallarının müsadere edilmesidir. Bir ceza olarak uygulanan müsadere uygulaması devam ettiği gibi, bu müsadere yasağının muhatabı da yönetici sınıfı değildir. Dolayısıyla söz konusu ferman ile Osmanlı Devleti'nde müsadere uygulama tamamen kaldırılmamıştır (Akyılmaz, 2008).

II. Mahmut döneminde çıkarılan 1838 tarihli Ceza Kanunnamesi müsadere uygulamaları bakımından atılan bir diğer önemli adım olmuştur. Kanunnamenin *“memurinin keyfi surette katl ve müsadere gibi şekillerle cezalandırılması tamamen kaldırılarak, her suça şeriat ve kanun çerçevesinde ceza verileceği”*(Konan, 2011) hükmü ile kul sisteminin getirilmesinden itibaren yönetici sınıfının can ve mal güvenliğini ortadan kaldıran uygulamalar yasaklanmıştır. Böylece hâkim kararı olmaksızın, sırf padişahın emri ile gerçekleştirilen keyfi müsaderelerin önü kapatılmıştır. Fakat bir yargılama sonucunda hâkim kararı ile uygulanan müsadereler devam etmektedir (Akyılmaz, 2008).

Nihayet keyfi müsadere uygulamalarına son nokta 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile konulmuştur. Fermana mahkeme kararı olmaksızın ve ayırım yapılmaksızın hiç kimsenin malının müsadere edilemeyeceği esası kabul edilmiştir(İnalcık - Seyitdanlıoğlu, 2006). Bütün Osmanlı tebaasına can, mal, namus güvenliği öngören fermana, müsadere uygulamalarının özel mülkiyeti tehdit ettiği, insanların çalışma azmini kırmak suretiyle ülkenin kalkınmasına engel olduğu belirtilerek sistemin sakıncalı yönleri de dile getirilmiştir(Kalıpçı, 2013). Bununla birlikte fermana, kimsenin başkasının suçundan sorumlu olmayacağına dair ilkeye yapılan atıfla genel müsadere uygulamalarının ceza olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir(İnalcık - Seyitdanlıoğlu, 2006; Kalıpçı, 2013). Bununla birlikte, kaçaklıkla mücadele etmek için tedbir olarak ve yolsuzluklara karşı ise bir ceza olarak müsadere uygulaması devam etmiştir(Bay, 2017).

Tanzimat Fermanı'ndaki müsadereye yönelik bakış açısını, yeni kanuni düzenlemelerde görmek mümkündür. 3 Mayıs 1840 tarihinde kabul edilen ilk Ceza Kanunnamesinin Dördüncü Faslıının 1. maddesinde, bir kimsenin mal ve mülklerine keyfi olarak müdahale edilemeyeceği, el konulamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir(Gökçen, 1987). 1840 tarihli kanunun eksikliklerini gidermek üzere yayınlanan 1851 tarihli Ceza

Kanunnamesinin Fasl-ı Sâlis'in 1. maddesinde de haksız yere kimsenin mal ve mülküne el konulamayacağı ifade edilmiştir²². Müsadereye yönelik devletin bu tavrı, 1876 Kanun-i Esasi döneminde de devam etmiş ve söz konusu kanunun 24. maddesinde savaş hali dışında müsadere ve angaryanın yasak olduğu ifade edilmiştir(Bay, 2017).

SONUÇ

Müsadere uzun tarihi arka plana sahip bir ceza hukuku kurumudur. Her hukuk kurumu gibi müsadere de uygulandığı dönemin koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde kurum tek yönü itibariyle değerlendirilecek ve bu durum yanlış çıkarımlar yapılmasına kapı aralayacaktır.

Müsadere, Osmanlı Devleti'ndeki yerinin anlaşılabilmesi için öncelikle devletin hukuk sistemine dayanak teşkil eden İslam hukukunda müsadere yerini incelemek gerekmektedir. Kuran'ı Kerimde doğrudan bir hükümde geçmeyen müsadere, daha çok Peygamber ve Raşit halifeler döneminde haksız kazanç sağlayanlara yönelik hakkın iadesi kapsamında uygulanan örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte İslam hukukçuları arasında müsadere İslam'a uygun olup olmadığı konusunda bir görüş birliği bulunmadığını belirtmek gerekir. Bir kısım fakihler devlet hazinesi lehine bile olsa müsadereye olumlu yaklaşmazken; bir kısım fakihler ise İslam düşmanlarıyla işbirliği yapmak suretiyle Müslümanlara ihanet eden ve beytülmale ait mallardan gayri meşru servet edinenlere yönelik müsadereye askere ve sefere tahsis edilmek suretiyle cevaz vermiştir.

Müsadere Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren hukuk sisteminde bulunduğu konum, İslam hukukunun çizdiği çerçevede dışına Fatih dönemi ve bu dönemde kurulan kul sistemi ile çıkmıştır. Bu dönemden itibaren müsadere, Çandarlı Halil Paşa örneğinde görüldü gibi merkezi otoriteyi güçlendirmek ve iktidara alternatif güçleri bertaraf etmek şeklinde siyasi bir yönü bulunmaktadır. Bununla birlikte özellikle 17. yüzyıldan itibaren müsadere uygulamaları, devletin ekonomik ve askerî alanda artan sıkıntıları nedeniyle hazineye kısa vadede yarar sağlamak amacıyla uygulanan, ekonomik menfaat sağlayan bir yapıya da bürünmüştür.

Osmanlı ceza hukukunda müsadere, bir ceza ve güvenlik tedbiri olarak uygulanmıştır. Bir ceza yaptırımı olarak müsadere, mali nitelikte tazir cezaları içinde yer almaktadır. Müsadereye bir suçun asıl cezası olarak hükmedilmekle birlikte, diğer cezalarla birlikte tamamlayıcı nitelikte ceza olarak da hükmedilmiştir. Bununla birlikte bir

²² 1840 tarihli Ceza Kanunnamesinin 4. Faslı'nın birinci maddesinde yer alan ifadeler benzer şekilde 1851 tarihli Ceza Kanunnamesinde de yer almaktadır(Gökçen, 1987).

güvenlik tedbiri olarak suç teşkil eden fiillerin işlenmesi suretiyle elde edilen mal ve kazançlar, suçun işlenmesinde araç olarak kullanılan eşyalar ile suçun icrası sırasında kullanılmak üzere bulundurulmuş eşyaların müsaderesine de hükmedilmiştir.

Osmanlı devletinde müsaderenin ceza ve güvenlik tedbiri olmasının dışında bir diğer görünüm şekli ölüm halinde gerçekleştirilen muhalefat zaptıdır. Devlet yöneticilerinin mirî ile münasebetleri nedeniyle edindikleri servetin devlete ait olabileceği düşüncesinden hareketle herhangi bir şeri dayanak olmamasına rağmen ölümleri halinde varisler mirastan mahrum bırakılarak muhalefata el konulmuştur. Kul statüsünde olan devlet adamları İslam hukuku kuralları bağlamında padişahın kölesi olarak kabul edildiği için padişah karşısında can ve mal güvenliğine sahip değildir. Bu nedenle herhangi bir itiraz ile karşılaşmadan devlet yöneticilerin mal varlıklarına herhangi bir yargılamaya gerek olmaksızın el konulabilmekteydi. Ancak bir ceza olarak müsadereye hükmedilebilmesi için bir yargılama sürecinin sonunda karara varmak gerekmektedir.

Şunu özellikle vurgulamak gerekmektedir ki, ölüm halinde uygulanan müsadereleri İslam hukukundaki kölelik kurumuna atıf yapmak suretiyle meşru bir zemine çekmek mümkün değildir. Nitekim sadece sınırlı bir hak ehliyetine sahip olan ve dolayısıyla mülk edinmeye ehil olmayan köleler ile hak ve fiil ehliyeti tam olan kulların hukuki statüsü ve sahip olduğu yetkiler bakımından iki kurumun birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Ancak başlangıçta belirtildiği gibi her hukuki kurum kendi döneminin koşulları itibarıyla değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti şeri bir dayanak olmamasına rağmen devlet yöneticilerin edindikleri olağanüstü servetlerin ancak mirî ile münasebetleri ile olabileceği düşüncesinde hareketle ve devlet görevlilerinin öldükten sonra mirasçılarının mal bırakamayacaklarını bilerek dürüst davranmalarını sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Bunun yanında müsadere, merkezi otoriteye rakip olabilecek güçleri engellemek ve mali açıdan sıkıntılı durumlarda hazineye gelir sağlamak amacıyla da hizmet etmekteydi.

18. yüzyılda mirî ile münasebeti olmayan kişilere kadar genişleyen müsadere uygulamalarına karşı eleştirel seslerin artması ve İslam hukukunun bekçisi konumundaki ilmiye sınıfının müsadere konusundaki olumsuz düşüncelerini daha sesli ifade etmeleriyle birlikte kurumun kaldırılmasına yönelik çalışma başlamıştır. Tedrici bir şekilde müsadere uygulamasının kaldırılmasına yönelik çalışmalar nihayet Tanzimat Fermanı ile istenilen boyuta ulaşmış ve keyfi müsadere uygulamaları sonlandırılmıştır.

KAYNAKLAR

- Acar, Hüseyin. *Türk Ceza Hukukunda Müsadere Kurumu*. Ankara: Adalet Yayınevi, 1. Baskı., 2019.

- Akgündüz, Ahmet. “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik ve ve Men-i İstikab Kanunnamesi”. *BELLETEN* 51/199 (1987), 153–191.
- Akşit, Cevat. *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2. Baskı., 2015.
- Akyılmaz, Gül. *Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması* (2008). 389–420.
- Avcı, Mustafa. “Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi”. *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*. 640. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. Ankara: Adalet Yayınevi, 3. Baskı., 2018.
- Barbir, Karl. “Bir Osmanlılık Emaresi: Osmanlı GörevlilerininMülklerinin Mülklerinin Müsadere Edilmesi”. *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu:Norman Itzkowitz Armağanı*. 166. İstanbul: İBUN yayınları, 2012.
- Bay, Abdullah. “Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsadere Uygulamasına Muhalefet”. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 17 (2017), 1–28.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Cin, Halil - Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Sayram Yayınevi, 8. Baskı., 2016.
- Esen, Hüseyin. “İslam Hukuku Açısından Müsadere”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2002), 191–225.
- Frieda, John. “Confiscation”. *The Encyclopedia Americana International Edition* (international Ed.). Vol 7. Grolier Academic Reference, 1989.
- Gökçen, Ahmet. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Cezai Müeyyideler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- İmam Nevevi. “Riyazü's- Salihin ”, no date.
- İnalcık, Halil - Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phoneix Yayınları, 2.Baskı., 2006.
- Kalıpçı, Mahmud Esad. *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2013.
- Kallek, Cengiz. *Asrı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

- Karataş, Mehmet. 8-19. *Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Bazı Müsâdere Uygulamaları Some Practices of Confiscation in the Ottoman State in the 18-19th Century* (2006). 219–237.
- Katgı, İsmail. “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (2013), 180–211.
- Konan, Belkıs. “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XV/4 (2011), 253–288.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoneix Yayınları, 3. Baskı., 2007.
- Öğün, Tuncay. “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”. *Osmanlı C.6 Teşkilat*. 372–383, 1999.
- Okandan, Recai Galip. “Hamurabi Mecellesi”. *İHFM* XVII/1–2 (1951), 283–286.
- Sami, Şemsettin. *Kamus-i Türki*. İstanbul: Çağrı Yayını, 1996.
- Telci, Cahit. “Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/2 (2007), 145–166.
- Tomar, Cengiz. “Müsadere”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 65–66, 2006.
- Türkoğlu, Halide Gökçe. *Roma Hukukunda Suç Ve Ceza*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2. Baskı., 2017.
- Üçok, Coşkun et al. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 15. Baskı., 2011.
- Ünal, Mehmet Ali. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsadere”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 49 (1997), 95–111.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Varan, Orhan. *Osmanlı Devleti'nde 1826-1839 Yıllarında Yapılan Müsadereler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yakut, Esra. “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (2006), 25–40.
- Yılmaz, Fehmi. *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*. İstanbul Gökkuşbu Yayını, 2010.
- Yüksel, Hasan. “Vakıf Müsadere İlişkisi (Şam Valisi Vezir Süleyman Paşa Olayı)”. *Osmanlı Araştırmaları XII*, 399–424.
- Yurtseven, Yılmaz. “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar Ve Cezalar”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 9/3–4 (2001), 265–292.
- DABAO, *Hatt-ı Hümayun, No: 11, Gömlek No: 358*, no date.
- DABAO, *Hatt-ı Hümayun, No: 192, Gömlek No: 9414*, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 199, Gömlek No: 10132, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 227, Gömlek No: 12633, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 373, Gömlek No: 20401, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 464, Gömlek No: 22702, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 1268, Gömlek No: 49127, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 1343, Gömlek No: 52486, no date.

DABAO, Hatt-ı Hümayun, No: 1359, Gömlek No: 53426, no date.

“DABOA, Cevdet Adliye, No:8, Gömlek No:527”, no date.

“DABOA, Hattı Hümayun, No: 103, Gömlek No: 4075”. 103/4075, no date.

“DABOA, Hatt-ı Hümayun, No: 1397, Gömlek No: 56150”, no date.

“DABOA, Hazine-i Hassa, No: 524, Gömlek No:25595”. 524/25595, no date.

“DABOA,Hatt-ı Hümayun, No: 1232, Gömlek No: 48002”. 1232/48002, no date.